

KOPČE TIPa LAMINCI IZ DONJE POSAVINE

Mitja Guštin

Piran

Jovan Koledin

Muzej Vojvodine, Novi Sad

Apstrakt: Muzej Vojvodine dobio je na uvid fotografije tri kopče tipa Laminci koje su, po izjavi nalazača, pronađene u oblasti Donje Posavine. Dve pripadaju varijantama grupe Laminci B, a treća grupi Jarak. Izuzetni nalazi kopči grupe Jarak iz Donje Posavine, tj. iz eponimnog nalazišta i iz „okoline Sremske Mitrovice”, koncentrisani su u oblasti Srema između Save i Dunava i nesumnjivo pripadaju ženskoj eliti keltskih Skordiska. Radionice srebrnog nakita, posebno srebrnih kopči grupe Jarak i fibula tipa Jarak, u kojima je, verovatno, i izrađena vanredno bogata ostava sa Židovara, bile su locirane negde u graničnoj oblasti kasnijih rimskih provincija Donje Panonije i Gornje Mezije. Nekoliko generacija kasnije, za vreme Domicijana, u njima je, verovatno, izrađen i srebrni nakit koji je, zajedno sa monetama, veoma prisutan u ostavama horizonta Tekija–Bare.

Ključne reči: kopče tipa Laminci, Skordisci, konjanici, Lt D1, Srem.

Originalni naučni rad
UDK: 903.25“638.3“(497.542)
Primljeno: 04.11.2019.
Prihvaćeno: 01.02.2020.

Mitja Guštin,
Pusterla 7, 6330 Piran, Slovenija,
mitja.gustin@upr.si
Jovan Koledin,
Muzej Vojvodine,
Dunavska 35–37, 21101 Novi Sad,
jovan.koledin@muzejvojvodine.org.rs

BUCKLES OF THE LAMINCI TYPE FROM THE DONJA POSAVINA

Mitja Guštin

Piran

Jovan Koledin

Museum of Vojvodina, Novi Sad

Abstract: *The Museum of Vojvodina has received for examination photographs of three Laminci type buckles, which, according to the statement of the finder, originate from the region of the Donja Posavina (Lower Sava Basin). Two of them belong to the variants of the Laminci B group, while the third one belongs to the Jarak group. Exceptional findings of buckles belonging to the Jarak group from the Lower Sava Basin from Jarak and „surroundings of Sremska Mitrovica, allow us to identify a series of rich female grave goods concentrated in the region of Syrmia, between the Sava and Danube rivers, which indubitably belong to the female elite of the Celtic Scordisci. The workshops of silver jewellery, especially of silver buckles of the Jarak group and Jarak type fibulae, which have probably also produced the exceptionally rich hoard from Židovar, used to be located somewhere in the border region of the later Roman provinces of Pannonia Inferior and Upper Moesia. Several generations later, during the rule of Domitian, they also probably manufactured the silver jewellery, together with coins, largely present in the hoards of the horizon of Tekija–Bare.*

Keywords: *buckles of the Laminci type, Scordisci, horseman, Lt D1, Srem.*

Original scholarly article
UDC: 903.25"638.3"(497.542)
Received: 04.11.2019.
Accepted: 01.02.2020.

Mitja Guštin,
Pusterla 7, 6330 Piran, Slovenia,
mitja.gustin@upr.si
Jovan Koledin,
Museum of Vojvodina,
Dunavska 35–37, 21101 Novi Sad,
jovan.koledin@muzejvojvodine.org.rs

Omiljena istraživačka tema profesora Miloša Jevtića je mlađe gvozdeno doba i, sa njime povezano, keltsko pleme Skordisci, koji su živeli u današnjem Sremu, Bačkoj i Šumadiji. Izuzetno bogata ostava srebrnog nakita i niske od ćilibara pronađena 2001. godine na višeslojnom naselju Židovar podstakla je znatiželju prof. Jevtića kada je reč o izvoru i značenju ovog vanrednog nalaza. Zajedno sa Miroslavom Lazićem i Miodragom Sladićem objavio je monografiju *Židovarsko blago*, kojoj po nalazima i obradi nema premca u literaturi o Istočnim Keltima. U zaključnim razmatranjima opširnog priloga *Karakter nalaza i hronologija* prof. Jevtić navodi: „Primamljivo deluje teza o duže tezaursanom blagu i posedu istaknute keltske aristokratske porodice, koje je doneto na Židovar možda tek posle strahovitog poraza Skordiska od strane rimskog vojskovođe Skipiona Asijagena, 84. godine pre n. e.” (Jevtić 2006, 167).

U obradi tog nalaza istakao je i skupoceni sadržaj jedne ostave sa desne obale Save: „Par veoma raskošnih srebrnih fibula, slučajno otkrivenih u selu Jarak, između Sremske Mitrovice i Gomolave, u donjem toku Save, dugo je bio usamljen nalaz, koji je znatno odudarao od prilično jednostavnih latenskih fibula sa područja Skordiska. Osim ove dve masivne fibule, iz Jarka je početkom prošlog veka otkupljena za Arheološki muzej u Zagrebu jedna od najvećih pojasnih kopči tipa Laminci, koju odlikuje listolik oblik skladno ukrašene srebrne ploče...” (Jevtić 2006, 94) (sl. 1). Od tih zaključaka do perioda kad je prof. Jevtić mentorisao doktorski rad o pojasnim kopčama mlađeg gvozdenog doba

Slika 1. Jarak, skupoceni grobni nalaz u zaleđu desne obale Save (prema: Guštin 1984, Taf. 50/1; 2011, Fig. 5).

– sa velikim udelom baš korpusa kopči tipa Laminci (Arsenijević 2013), nije prošlo mnogo vremena.

Predstavljanjem tri gvozdene kopče tipa Laminci sa ukrašenom bronzanom oblogom iz Donje Posavine želimo da čestitamo prof. Jevtiću njegov životni i radni jubilej. Iako su, kao predmet aukcijske prodaje, bile praktično nedostupne arheološkoj nauci, ove kopče zaslužuju da budu publikovane jer se geografski i istorijski podudaraju i dopunjuju naše poznavanje tog značajnog dela ženske nošnje Skordiska.

KOPČE TIPAM LAMINCI U MUZEJU VOJVODINE U NOVOM SADU

Muzej Vojvodine poseduje brojne kopče izrađene od gvožđa sa dekorativnom oblogom od bronzanog lima, koje su u arheološkoj literaturi poznate pod nazivom *kopče tipa Laminci*. Sa dugogodišnjih sistematskih arheoloških istraživanja naseobinskih slojeva latenskog doba na Gomolavi muzej čuva tri kopče – i jedan primerak iz razorenog groblja u obližnjem selu Hrtkovci. Sva četiri primerka izrađena su od jake gvozdene osnove, na kojoj se nalazi tanka obloga od bronzanog lima, ukrašenog utisnutim geometrijskim motivima. Prema klasifikaciji M. Guština (Guštin 2011), kopče pripadaju grupi Laminci A, a publikovala ih je Marija Jovanović (Jovanović 2010).

Sistematskim istraživanjima Muzeja Vojvodine između 2000. i 2017. godine na keltskoj nekropoli Čurug – Vinogradi otkriven je veliki broj (preko 20) još nepublikovanih bronzanih kopči tipa Laminci grupa A i B (Trifunović 2014), koje se, po obliku i ukrasu, u velikoj meri podudaraju sa kopčama sa obližnje Gomolave i drugih nalazišta sa teritorije Skordiska.

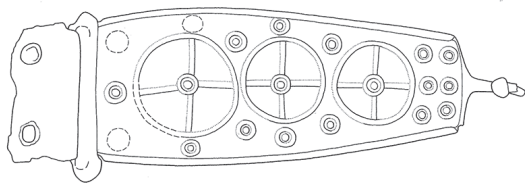
KOPČA TIPAM LAMINCI GRUPE A IZ MUZEJA SREMA

Uz manju grupu srodnih nalaza, Muzej Srema čuva i jednu gvozdena pojasnu kopču tipa Laminci grupe A, otkrivena neposredno ispod mosta na Savi u Sremskoj Mitrovici, čiju je bronzanu oblogu korozija potpuno uništila (Muzej Srema, neinventarisano)¹.

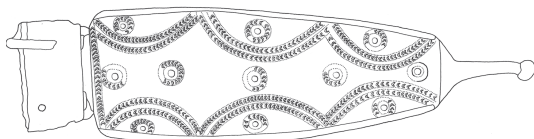
1 Zahvaljujemo se muzejskoj savetnici Jasmini Davidović, koja nam je dala na uvid materijal izvađen iz Save.

KOPČE TIPA LAMINCI IZ DONJE POSAVINE

Arheološkom odeljenju Muzeja Vojvodine u Novom Sadu 2015. godine ponuđene su na otkup tri pojasne kopče tipa Laminci, i to putem fotografija. Kopče su bile prezentovane bez informacije o preciznom nalažištu (oblast Donje Posavine), a ponuđena cena je bila relativno visoka; zato ih nije bilo moguće pribaviti za muzejsku zbirku. Kasnije su dve kopče (sl. 2 i 3) završile u privatnoj zbirci, čiji se vlasnik pobrinuo za njihovo restauriranje, te nam je za ovu priliku prosledio detaljne mere i dao na raspolaganje fotografije, na osnovu kojih smo izradili crteže.² Trećoj kopči (sl. 4) izgubio se trag.

Slika 2. Donja Posavina, okolina Sremske Mitrovice? (crtež po fotografiji: J. Tratnik Šumi).

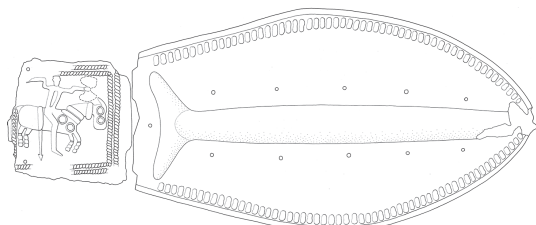

Slika 3. Donja Posavina, okolina Sremske Mitrovice? (crtež po fotografiji: J. Tratnik Šumi).

Kopča na slici 2, ukupne dužine 19cm, sastoji se iz glavnog dela – jake gvozdene podloge sa kukicom za zakopčavanje pojasa, i pravougaonog okova – manje gvozdene ploče sa dva zakivka za pričvršćivanje na kožni kaiš. Gvozdenu podlogu kopče i okova čini i tanka obloga od bronзаног lima. Oba dela imaju jednostavni preklap za provlačenje petlje od debele gvozdene žice. Gvozdена rđa oštetila je bronзанu oblogu na tom preklapu, te je, za potrebe publikovanja, bilo neophodno izvršiti grafičku rekonstrukciju ukrasa. Ukрас je izrađen tako što su sa donje strane bronзаног lima utisnuti kružići, odnosno veći krugovi. Ispupčena strana ukrasa postavljena je nagore, a utisnuti elementi prave reljefnu površinu kopče. Glavni ukrас sastoji se od tri veća *sunčana točka*, postavljena centralno i dopunjena kružićima oko njih. Prema kukici na završetku kopče kružići su postavljeni u dva reda. Eventualni ukrас na okovu nije vidljiv zbog rđe (sl. 2).

Kopča na slici 3, ukupne dužine 14,4cm, sastoji se od glavnog dela – jake gvozdene podloge sa dužom kukicom za zakopčavanje, i pravougaonog okova za pričvršćivanje na kožni kaiš. Gvozdenu podlogu kopče i okova čini i tanka obloga od bronзаног lima. Oba dela imaju jednostavni preklap za provlačenje petlje

² Zahvaljujemo se vlasniku kopči (sl. 2 i 3), koji nam je omogućio da ove vredne predmete predstavimo stručnoj i široj javnosti.

Slika 4. Donja Posavina, okolina Sremske Mitrovice?
(crtež po fotografiji: J. Tratnik Šumi).

tri dvostruke polukružne girlande na svakoj strani kopče. Po sredini se, između oba niza girlandi, nalazi jedan red utisnutih kružića. Na dostupnoj fotografiji nije vidljiv eventualni ukras na okovu (sl. 3).

Kopča na slici 4, ukupne dužine 35cm, se, po obliku, svrstava u grupu Jarak i odudara od klasičnih kopči tipa Laminci. Vanredne je veličine i sastoji se od glavnog dela – široke kopče sa podlogom od gvožđa, na čijoj prednjoj strani se nalazi tanka obloga. Sa fotografije je bilo teško razlučiti da li je obloga bronzana ili čak srebrna. Rub je izrađen separatno. Završetak sa zadnje strane kopče je ravan. Mesto spajanja kopče i okova je oštećeno; verovatno ih je vezivala uobičajena žičana petlja. Kukica za zapinjanje nije očuvana. Gvozdena ploča kopče nosi oblogu od tankog lima, koji se sastoji od različitih ukrasnih elemenata. Glavni ukras čini široko ispupčeno rebro, koje se prema okovu širi na obe strane, a nalazi se na sredini kopče. Uzdužne stranice kopče i okova imaju borduru, čiji je ukras izrađen posebnom nazubljenom alatkom, kojom su, uz rub, ravnomerno utisnuta kratka pravougaona ispupčenja. Sa obe strane rebra vidljivi su ostaci zakovica, koje su krasile velike kalotaste glave. Okov je uramljen ispupčenom dvostrukom spiralnom bordurom; na uglovima su rupice za zakovice, koje su, verovatno, imale jednake polukružne glavice kao i sama kopča. Glavno polje okova karakteriše ispupčeni reljefni motiv ratnika na konju sa raširenim rukama – u pozi koja nagoveštava da je u jednoj ruci nosio koplje, a u drugoj štit. Na telu ratnika nalazi se usko četvorougaono ispupčenje, koje se može tumačiti kao deo nošnje ili oklopa. Glava i prednji deo konja ukrašeni su kružićima i kratkim crticama. Vrat konja krase dva široka ispupčena remena, a donji delovi nogu su reljefno raščlanjeni. Na konjskom hrbatu iza leđa ratnika visi širok remen, koji se završava u obliku strele.

* * *

Kopče tipa Laminci vrlo su popularna arheološka tema. Zbog njihove velike rasprostranjenosti od obala Crnog mora do obronaka istočnih Alpa, te njihovog relativno jasnog vremenskog postojanja, poslednjih decenija o njima je

napisano više sistematskih prikaza i rasprava, od kojih nabrajamo najvažnije: Babeš 1983; Majnarić-Pandžić 1990; Rustoiu 1996; Guštin 2011; Arsenijević 2013; Plantos and Ciută 2016. U poređenju kopči koji su tema ovog rada sa primercima iz zapadnog i centralnog Balkana, autori ovog teksta oslonili su se na rad Slavice Arsenijević (Arsenijević 2013, T. IV; V; Tab. 3).

Pojava ovih kopči tipa Laminci nije iznenađenje na teritoriji Srema, a posebno u okolini Sremske Mitrovice. Sa teritorije *Syrmia* već dugo je poznata jedna kopča tog tipa, kao i jedna iz Save kod Sremske Mitrovice, dok su iz šire okoline posebno brojne one sa Gomolave odnosno Hrtkovaca. Zato je i navođenje šire teritorije Donje Posavine kao njihove lokacije veoma prihvatljivo.

Kopče tipa Laminci, izrađene su od gvozdene ploče na kojoj je obloga od bronzanog (iznimno srebrnog) lima. Po pravilu su ukrašene jednostavnim geometrijskim motivima, kombinovanjem ispupčenih krugova i lukova, a ponekad su uramljene uskim bordurama izvedenim pomoću alatke u obliku dvostrukog slova „s” ili „v” i glatkim ili nažlebljenim polukuglastim zakovicama. Spoj između kopče i okova izveden je jednostavnom žičanom petljom ili šarnirom. I jedan i drugi način spajanja upotrebljava se kod svih grupa kopči, nezavisno od skupocenosti materijala od kojeg je obloga. Izgleda, iako nije moguće izvršiti hronološku deobu tih načina, može se pretpostaviti da su radionice istovremeno izrađivale obe varijante spoja.

Kopče sa užim listom na slikama 2 i 3 pripadaju grupi Laminci B, koja je brojna i veoma varijabilna u pogledu samog oblika i ukrasa. Motiv sunčanog točka poznat je sa obližnjeg nalazišta Dalj (Arsenijević 2013, T. IV/11). Karakteristične su i girlande u kombinaciji sa redom kružića u središnjem delu. One donekle podsećaju na motiv poznat sa drugog primerka kopče pronađene u Dalju i sa nalazišta Laminci. Jedna kopča iz Sotina i kopča sa lokaliteta Beograd – Karaburma, čiji središnji deo, ukrašen kraćim rebrima u kombinaciji sa kružićima, pokazuje varijaciju istog motiva – središnje crte i bočnih venaca girlandi (Arsenijević 2013, T. IV; V; Tab. 3). Taj središnji motiv, izvučen na oblozi kopče sa iskucanom crtom ili rebrom, javlja se i na kopči sa nalazišta Kablarovac – u vidu kružića, i kod kopče grupe Jarak iz Breze kod Sarajeva – sa redom polukružnih bronzanih glavica (Arsenijević 2013, T. V/18, 21).

KOPČE GRUPE JARAK I MOTIV KONJANIKA

Kopča na slici 4 pripada velikim primercima grupe Jarak, odnosno posebnom obliku pojasnih kopči tipa Laminci. Takve kopče pojavljuju se na geografski omeđenom prostoru – između okoline Vršca i Save, ali postoji i jedan primerak pronađen sasvim izvan tog prostora, u Brezi kod Sarajeva (sl. 8). Kopči pomenute grupe, čija je široka ukrasna obloga izrađena od bronzne ili srebra, nema

Slika 5. Kopča iz „okoline Sremske Mitrovice“ (po katalogu aukcijske kuće: Hermann Historica 2018, kat. broj 3132, str. 95). Prema prvoj objavi (Filipović i Vasić 2017, sl. 6e), na kopči su bile očuvane velike srebrne polukružne glavice zakovica, koje posle restauriranja nisu više bile pričvršćene na mesto.

mного. Uz primerak iz Donje Posavine, predstavljen na slici 4, poznat je i skupoceni primerak, iznimno velikih dimenzija, iz „okoline Sremske Mitrovice“, predstavljen na slici 5. Pojedinačni primerci sličnih kopči poznate su sa nalazišta Hrtkovci, Sisak – kod Silosa, Sisak – Kupa i Židovar, a među njih možemo ubrojati i 25cm veliku kopču sa nalazišta Breza kod Sarajeva, sličnu po obliku (upoređi Jovanović 2010, 74–74; Arsenijević 2013, T. V/15–18).

Generalno su kopče grupe Jarak širokog ovalnog oblika i većih dimenzija, dužine 20–28cm, a širine 15–19cm – primerak iz Donje Posavine dug je čak 35cm. Karakteristika kopči te grupe je izduženo ojačanje u vidu visoko ispupčenog rebra na sredini pojasne ploče, sa obe strane praćenog nizovima polusferičnih glavica. Kod kopči grupe Jarak rebra su izrađena u dve varijante.

Kod primeraka iz Jarka i Donje Posavine (sl. 1 i 4), a možda i kod primerka iz Židovara (Arsenijević 2013, T. V/15), koji je oštećen na zadnjem kraju rebra, glatko polukružno široko ispupčeno rebro se sužava prema kukici, a prema zadnjem delu, okovu, razdvaja se ka oba kraja kopče. Drugu varijantu ovih kopči, zastupljenih u više primeraka, karakteriše visoko profilisano rebro (sl. 5). Rebro je ravno odsečeno na oba kraja i postavljeno tako da do zadnjeg ruba kopče i do kukice ima mesta za dodatni ukras u obliku kružića ili velike polukružne glavice zakovice (npr. Sisak – kod Silosa, Sisak – Kupa, Hrtkovci, okolina Sremske Mitrovice, Židovar) (vidi: Arsenijević 2013, T. V/2, 17; Tab. 3).

Kopče grupe Jarak ukrašene su glatkim ili nažlebljenim polukuglastim bronzanim odnosno srebrnim kapicama nasadenim na gvozdene zakovice. Po izvođenju detalja ukrasa, one nisu potpuno jednake, što govori o poznavanju istog koncepta izrade, ali pre svega o njihovoj izradi u različitim radionicama. Zbog ukrasa u vidu redova kalotastih glavica sa obe strane rebra, vrlo su im bliske gore pomenute kopče. Primerak kopče iz Breze kod Sarajeva – sa središnjom linijom polukuglastih glavica zakovica umesto rebra (Arsenijević 2013, T. V/18), odudara od grupe Jarak i predstavlja njenu lokalnu varijaciju, geografski udaljenu.

Pojava antropomorfnog lika na kopčama tipa Laminci je vrlo retka. Dosad su bili poznati samo izuzeci: dva primera sa prikazom tri ženske siluete, koje tipološki pripadaju Hunedoara/Popešti (Popešti) grupi sa nalazišta Pojana (Po-

iana) i Popešti u Vlaškoj (Babeš 1983, Fig. 2/1; 12; u vezi sa značenjem motiva tri ženska lika vidi i Spânu 2006, 316).

Pojava konjanika na bronzanom okovu kopče grupe Jarak iz Donje Posavine (sl. 4) bila je veliko iznenađenje. Potvrdu njene sremske geografske lokacije čini i bogati grobni inventar iz „okoline Sremske Mitrovice”, koji objavljuju Vojislav Filipović i Rastko Vasić (Filipović i Vasić 2017).³ Među nalazima koji se pripisuju sadržaju groba – dvema spiralnim narukvicama sa završecima u obliku zmijskih glava, bar 18 malih okova za remenje sa pečatom muškog lica, niskom od ćilibara i stakla i priveskom medvedeg zuba, delimično okovanim srebrnim limom, bila je i kopča grupe Jarak sa srebrnom oblogom. Način na koji je ukrašeno telo kopče dobro je poznat sa sisačkih kopči, a okov za pripinjanje kopče na kaiš ukrašen je kao okov iz Donje Posavine – motivom konjanika i spiralnom bordurom (sl. 5). Oba okova pričvršćena su gvozdenim zakovicama na kožnu podlogu. Kod primerka iz „okoline Sremske Mitrovice” još su vidljivi otisci polukružnih glava velikog prečnika. Između rebra i ruba kopče iz Donje Posavine očuvano je jedanaest otvora za trnove zakovica, koje su nosile polukružne glavice (sl. 4). Kod kopče iz „okoline Sremske Mitrovice” je, pre restauriranja, svih dvanaest glavica bilo na svom mestu (Filipović i Vasić 2017, sl. 6e), a očuvana je i zadnja, takođe srebrna, pločica za čvršće fiksiranje kožnog kaiša (sl. 5).

Oba primerka sa predstavom konjanika na pojasnom okovu značajno su likovno osveženje i zbog toga su od izuzetne važnosti. U smislu figuralnosti konjanika, koncept izrade okova je isti, a slični su i po većini detalja. Jedan okov izveden je različitim alatima i karakteriše ga precizan rad, a drugi je više šematizovan, sa jednostavnim ispupčenim konturama (sl. 4 i 5). Zajednička im je i spiralna bordura okova, s tim što je kod okova iz „Donje Posavine” udvojena.

Od važnih zajedničkih elemenata pre svega treba izdvojiti sam motiv konjanika i detalje ukrasa ratnika i konja. Ratnik sedi na konju uzdignutih i raširenih ruku. Oružje na okovu iz „okoline Sremske Mitrovice” je prepoznatljivo. Uočavaju se mač i štit, a na telu ratnika možda je predstavljena i neka vrsta kožnog ili metalnog oklopa. Ratnik prikazan na okovu kopče iz Donje Posavine najverovatnije drži štit u jednoj ruci. Kopča je oštećena na mestu druge ruke, pa se ne može prepoznati šta ratnik u njoj drži. I na telu tog ratnika su vidljive konture mogućeg oklopa. Na donjem delu vrata konja nalazi se ukrasna (?) traka, slične izrade kao pojas ratnika na okovu iz „okoline Sremske Mitrovice”. Kod ovog konjanika možemo da vidimo ostrugu na nozi, koja je dobro vidljiva i kod konjanika na kotlu iz Gundestrupa (sl. 6/1), kao i na faleri sa konjanikom iz ostave Surčja (Surcea)(sl. 7/5) i na konjanicama na keramičkoj zdeli iz nalazišta Zimničja (Zimnicea) (Spânu 2012, 30. 1).

3 Deo inventara pojavio se u aukcijskom katalogu: Hermann Historica 2018, 93–100.

Slika 6. 1. Detalj sa konjanikom, Gundestrup (foto: Flemming Kaul, National Museum of Denmark); 2. Agighiol (Florescu 1980, Abb. 28), 3. Selcë e Poshtëme/ Donje Selce, Podgradec (Proeva 2011, sl. 2b).

sti u vezi sa opremom konja, izrade u srebru i hronološkog razdoblja (verovatno istog), naišli smo na unutrašnju ploču sa velikog srebrnog kotla iz nalazišta Gundestrup u Danskoj (sl. 6/1). Ploča sadrži scenu žrtvovanja čoveka i jedinicu ratnika, hoplita i konjanika. Konjanici sa šlemom na glavi, opremljeni verovatno pancirnom košuljom od metala ili kože, u pozi su jahača, koji drže uzde; dvojica možda imaju i koplje. Konji u hodu, sa uspravnom glavom i podignutim prednjim nogama precizno su izrađeni: naznačena im je griva, uši, kosmato telo i svrdlasto/spiralni rep, koji je istaknut. Važan detalj konjske opreme su kožne trake sa dvema velikim rozetama, razdelnika kožnih traka (sl. 6/1; Klindt-Jensen 1979, Fig. 1; 10; 11; 36). Ole Klindt-Jensen (Klindt-Jensen 1979) na slici 37 daje dobru paralelu između rasporeda opreme konjanika na kotlu iz Gundestrupa i rimskog konjanika iz I veka sa grobne ploče iz Calbaha (Zahlbach) kod Majнца (Mainz). Pri obradi tog vrednog nalaza Fleming Kaul upućuje na ukrasne pločice/falere sa konjanicima iz tračke ostave Letnica i sa rumunskog nalazišta Surča te Adigol (Surcea te Agighol) (Kaul 1991, sl. 53, 65 i 74), koji bi trebalo da posluže kao ukrasi kožnog remenja.

Paletu likova konjanika na različitim ukrasnim pločicama sa nalazišta u donjoj oblasti Dunava donosi i Brižit Kul (Brigitte Kull) – od brojnih ukrasnih ploča sa nalazišta Letnica (Kull 1997, Abb. 4/1–3, 5–8, 12; 5/1, 3), konjske

Konjanik je čest motiv kod Kelta, pa tako i kod Skordiska, a posebno je popularan na srebrnim monetama (Popović 1987). Na nekoliko primera ga nalazimo u obliku malih bronzanih figurina, kakvi su npr. ratnici konjanici iz Batine i okoline Kladova (Todorović 1968, T. XXVI/4; LVI), te Dalja (Stipčević 1963, 68). Kod prvih dveju figurina očuvani su samo konjanici, i to bez oružja. U sličnoj su pozi, uzdignutih ruku – kao oni na okovima kopči, dok je kod konjanika iz Kladova dobro prikazan oklop. Veoma stilizovana figura jahača iz Dalja drži u rukama uzde konja.

U traženju sličnog motiva konjanika, značajnog zbog poređenja tehnike ispučenja figure i detalja, nekih pojedino-

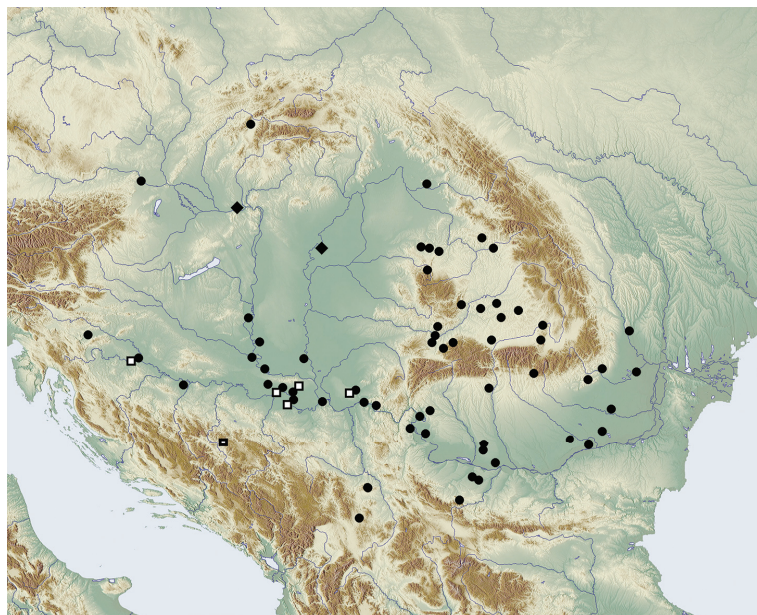
Slika 7. 1. Lukovit, 2. Agighiol, 3. Letnica, 4. Lupu, 5. Surcea, 6. Gostilj, 7. Založje (slike 1–3, 6 po Kull 1997, Abb. 5/2, 3; 10/5; 60/7, slika 4, 5 po Spānu 2012, pl. 68/1; 5; 136/1; slika 7 po Čremošnik 1959, sl. 1).

opreme sa nalazišta Lukovit (Abb. 10/5), sa šlema iz Adigiola (Agighiol) (Abb. 5/2; 40/2), pojasnih kopči Loveč, Stara Zagora (Abb. 50/6), iz ostava Surčja (Surcea) (Abb. 58/1) i Rogozen (Abb. 63/1), sa prstena sa nalazišta Brezovo i Gložene (Abb. 86/2, 3) i falera iz ostava Lupu (Abb. 91/4i i 4j) i Galiče (Abb.

91/2) do ilirsko-helenističke pojasne kopče sa nalazišta Gostilj u Crnoj Gori, uz jugoistočnu obalu Jadrana (Abb. 60/7). D. Spanu (D. Spānu) donosi nove crteže nekih od već nabrojanih primeraka sa motivima konjanika na metalnim predmetima, ali i likove konjanika prikazane na jednoj keramičkoj metalnoj čaši i keramičkoj pintaderi sa nalazišta Zimničja (Zimnicea), Raktatau (Răctătău) i Jakimovo III (Spānu 2012, Fig. 29; 30/1; Pl. 68; 136/1, 191/7, 192/2).

Zbog relativne starosti (na osnovu fibula nalaz je datiran u III vek pre n. e.), interesantan je i keramički sud tipične keltske forme sa nalazišta Zimničja (Zimnicea), na kojem se javlja šematizovan motiv jahača sa konjem u galopu. Konjanici su, svaki za sebe, pečatom utisnuti u keramiku, i to u obliku friza, kojeg iznad i ispod niza jahača limitira uzan pojas sa utisnutim kružićima (Mosca-lu 1983, Pl. 67–69; Spānu 2006, 297, napomena 1). Sa istog nalazišta potiču fragmenti lokalnog „megarskog” pehara, na kojem se, u krugu, nalazi reljefni friz od dva puta po tri žene, a između su po dva konjanika sa štitom i mačem u ruci (2012, 30/1). Oba keramička suda ukrašena su radikalno nažlebljenim kružićima, elementom karakterističnim za mlađe gvozdenog doba. Taj motiv često se pojavljuje na kalotastim ukrasnim glavicama i kod kopči tipa Laminci.

Pojedini detalji omogućavaju poređenja. Takvi detalji su, na primer, već navedene ukrasne okrugle pločice falere na kožnom remenju konja kod nalaza Gundestrup (sl. 6/1), koje povezuju konjsku opremu iz Srema sa utisnutim kružićima na telu i glavi konja. Ukrasne falere često se nalaze na glavi konja (sl. 7/1; 3 i 4). Prednje konjske noge povijene ka unutrašnjosti – u poziciji galopa, slično su postavljene na oba okova, a takva pozicija nogu se vidi i kod falera iz ostava Lupu i Lukovit (sl. 7/4 i 1). Inače, na drugim primerima, kakav je nalaz Jakimovo i Surčja (Surcea) (sl. 7/5), jedna prednja noga je podignuta, ili su pak konji statični, tj. stoje (sl. 7/1, 7). Iznad glave i vrata konja sa nalaza iz „okoline Sremske Mitrovice” istaknut je rog većih dimenzija, sa okruglim završetkom (sl. 4). Ako je namerno tako izrađen, onda se taj detalj može uporediti sa scenom lova na vepra na peharu br. 159 iz ostave Rogozen u Trakiji, deponovanim u III veku pre n. e. (Nikolov et al. 1987, sl. 47; Kull 1996, Abb. 63/1). Po analogiji iz još mnogo starijeg hrama Apadana – Trepe (Treppe) u Persopolisu, koju donosi B. Kul (Kull 1997, Abb. 14/1), taj istaknuti „rog” može se tumačiti kao posebno izrađen ukras na vrhu konjske glave, i to pomoću grive svezane u snop. Konj iz „okoline Sremske Mitrovice” ima naglašenu erekciju, koja je na motivima konjanika relativno retko prikazivana, osim kod pločica iz Letnice (sl. 7/3). Zagonetku predstavlja i detalj sa kopče iz Donje Posavine, na kojoj se vidi da je preko leđa konja iza konjanika prebačeno koplje ili možda strela (sl. 4). Kod nekih helenističkih kopči grupe Ošanići-Gostilj istaknut je motiv strele odnosno snopova strela, koji Georg Kosak (Georg Kossack) povezuje indirektno sa grčkim mitološkim predstavama, kod kojih se prikaz strele povezuje sa bogom groma, a zlatni mač se izjednačava sa strelom, ili se iz strele rađaju koplja (Kossack 1991, 159–160).

Slika 8. Karta distribucije kopči Laminci sa posebno označenim nalazištima kopči grupa Jarak i Njergešujfalú (po Guštin 2011 i Plantos and Ciută 2015 sa dopunama, izradio A. Preložnik)

Konjanici, obično sa šlemom i naoružanjem, pojavljuju se i na srebrnim i bronzanim oplatama gvozdениh pojasnih trapezoidnih kopči grupe Ošanići-Gostilj sa zaleđa istočne obale Jadrana, i to kod ilirskih plemena Japoda, Daorsa, Deserata i Labeata. Ukrašene karakterističkim ilirsko-grčkim motivima datovane su od III do I veka pre n. e. (Kossack 1991). Među brojnim konjaničkim likovima na trapeziodnim (Prozor, Ošanići, Gostilj) i pravouganim pojasnim kopčama (Gostilj, Donja Selča/Selcë e Poshtëme – Podgradec) ističe se detaljna predstava konjanika na kopči sa srebrnom oblogom iz nalazišta Donja Selča (Selcë e Poshtëme)(sl. 6/3), na kojoj je konj prikazan u galopu, a ratnik je opremljen kopljem i karakterističnim okruglim makedonskim štitom (Proeva 2009).

Uz pomenute kopče iz Prozora sa teritorije Japoda poznato je i nekoliko kamenih delova urni sa uklesanim motivom konjanika (Raunig 2004, 196–202, 212–213). Konjanici, kakvi su ratnici sa šlemovima i perjanicama naoružani kopljima sa spomenika iz Ribića i Golubića, sa brojnim bronzanim ukrasima sa istim motivom dobro se uklapaju u tradiciju starijeg gvođenog doba. Druga grupa japodskih kamenih spomenika sa konjanicima opremljenim dugim (keltskim) mačevima iz Založja (sl. 7/7) i spomenik sa konjanikom sa nalazišta Ribić trebalo bi da su istovremeni sa konjanikom na kopčama iz Donje Posavine i „okoline Sremske Mitrovice”.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Za oba nalaza kopči grupe Jarak sa lokaliteta Donja Posavina i iz „okoline Sremske Mitrovice” ne postoje precizniji podaci, ali svojom formom i ukrasom ukazuju na poreklo iz šire oblasti Sremske Mitrovice. To potvrđuje pre svega reprezentativni nalaz iz Jarka, koji čine izuzetno velike srebrne astragalne fibule tipa Jarak (sl. 1; Jevtić 2006, 94–103), kao i skupoceni inventar iz groba iz „okoline Sremske Mitrovice”, sa sjajnim srebrnim narukvicama i tipičnim keltskim predstavama lica na malim okovima (sl. 5; Filipović i Vasić 2017, sl. 6).

Kopče Laminci, grupe A i B, kao i kopče grupa Krajva (Craiva) i Hunedoara/Popești (Popești) su mnogobrojne i vrlo raširene sa obe strane Karpata. Pronađene su uz srednji i donji Dunav, na širokom prostoru jugoistočne Evrope – od zaleđa Crnog mora do međuprostora Save i Dunava. Ističu se i reprezentativni primerci iz ostave Laminci i iz Siska, kao i pojedini primerci sa obronaka istočnih Alpa (sl. 8).

Mesta nalaza pojasnih kopči tipa Laminci sa slika 1–5 koncentrisana su u široj okolini Srema, Bačke i Banata, što dokazuje da su bile omiljen i važan deo nošnje i statusni simbol ovdašnjeg, prevashodno keltskog stanovništva Skordiska. Kopče grupe Jarak koncentrisane u Sremu, kao i obe kopče grupe Njergesújfalu (Nyergesújfalu) na severu Panonije, svojom formom, ukrasom i kontekstom se izdvajaju od pojasa sa kopčama jednostavnijih grupa tipa Laminci, koje su u velikom broju zastupljene kod plemena sa obe strane Karpata.

Pojava konjanika–ratnika ili konjanika–heroja nije limitirana na jednu oblast. Očigledno su ovde predstavljena dva lokalna primerka kopči grupe Jarak sa konjanikom, izrađena za elitu Skordiska. Jasno je i da je grupa konjanika tzv. helenističnog koncepta vezana za ilirska plemena između Jadrana i Save, kao i da je grupa ukrasnih falera i keramičkih sudova sa konjanicima vezana za tračku i preddačku populaciju.

Kontekst nalaza iz Jarka i „okoline Sremske Mitrovice”, prestižnost same izrade kopči grupe Jarak, posebno njihovih srebrnih primeraka, kao i i pojava detaljno izrađenih konjanika na okovima iz Donje Posavine i „okoline Sremske Mitrovice” potvrđuje postojanje istaknute ženske elite u keltskoj zajednici Skordiska koncentrisane na teritoriji Srema. O postojanju elite u toj oblasti govore nam i izuzetni nalazi grobova sa kolima iz atara u Hrtkovcima (Stanković Pešterac 2020, Taf. 7–11), muški grobovi sa mačem i kopljima, nalazi ostruga konjanika, kao i bogati prilozi koji su se sastojali od gvozdene opreme za roštilj i bronzanih i keramičkih sudova. Dobri primeri su grob 3 sa nalazišta Sotin – Zmajevac ili grob 92 sa nalazišta Beograd – Karaburma (Dizdar 2015, Fig. 3–5). Za postojanje značajnog društvenog sloja, ratnika–konjanika, dokaz je i nalaz opreme 14 konjanika sa Velikog Vetrena, doduše tezauriran na istoku u oblasti gornjeg Pomoravlja (Stojić 2003). Tome treba dodati brojne nalaze ostruga sa teritorije srpskog Poduvja (Филиповић 2009).

Kopče tipa Laminci svrstavaju se među relativno česte delove ženske nošnje. Nalaze se u grobovima Lt D1 stepena, a i u naseobinskim slojevima, od kojih neki pripadaju Lt D2 stepenu. U tom najpoznijem periodu latenske civilizacije radikalno se promenio običaj sahranjivanja, tako da danas ne poznajemo grobove te poslednje faze sa nekadašnje teritorije Skordiska. Da su kopče tipa Laminci bile u upotrebi i kasnije, dokazuju njihovi nalazi u grobovima odnosno slojevima iz vremena ranog Rimskog carstva (Guštin 2011).

Zasad ostaje otvoreno pitanje da li su zanatlije koje su snabdevale srem-sku elitu velikim i skupocenim fibulama tipa Jarak i izvanrednim kopčama sa likom konjanika na okovu izradile i srebrni nakit za one keltske elite koje su na rubu Deliblatske peščare sakrile čuvenu ostavu srebrnog nakita iz Židovara i onu skromniju iz Kovina (Jevtić et al. 2006). To je razdoblje tranzicije lokalnog stanovništva Skordiska, koje je na teritoriji istočne Slavonije i Srema uz Savu i Dunav sa svojom ratnom elitom učestvovalo u procesu formiranja i romanizacije rimskih provincija Donje Panonije i Gornje Mezije. Rana romanizacija bila je sprovedena putem vladajućeg društvenog sloja, odnosno ratničke elite, a pomoću importa luksuznih predmeta (Todorović 1972; Popović 1992). Ta elita uspela je da, zbog uključenosti u odbranu granice, zadrži istaknuti status i neke privilegije, kao i običaje stečene u vreme ratnog savezništva (Dizdar 2012; 2015; vidi i Egri 2016), koje možemo pratiti kod Tauriska za vreme ranog Rimskog carstva, što najbolje pokazuje grob 180 u Novom mestu sa kopčom Laminci grupe A i priložima keltskog i rimskog karaktera (Guštin 2011, Abb. 2/1–4).

Dve-tri generacije kasnije u blizini odbrambenih garnizona od Sirmijuma u Panoniji do Viminacijuma u Gornjoj Meziji stara/nova lokalna elita tezauriše za vreme Domicijanovih ratova vanredne srebrne ostave sa srebrnim nakitom i monetama Domicijana (nalazišta Radenković, Mačvanska Mitrovica, Bare, Tekija i Rovinari u Olteniji; vidi Guštin, Popović 2017, Fig. 1). Iako još nema adekvatnih, dobro datiranih nalaza srebrnog nakita iz I veka pre Domicijanovog doba, može se pretpostaviti da te ostave horizonta Tekija–Bare pokazuju visoki kvalitet i tradiciju lokalnih zanatskih radionica, koje su i jedan vek ranije izradivale srebrni nakit za elitu Skordiska na desnoj strani Dunava.

ZAHVALNICA

Andreju Preložniku sa Primorskog univerziteta u Kopru zahvaljujemo se na pomoći vezane za crtanje kopči, sadržajnih napomena i pripreme karte distribucije. Zahvaljujemo se na susretljivosti Flemingu Kaulu iz Nacionalnog muzeja u Kopenhagenu, koji nam je ustupio fotografiju detalja sa konjanikom sa kotla Gundestrup, Nadi Proevoj iz Skopja za fotografiju konjanika sa kopče iz Seldē e Poshtëme i Danielu Spanu (Daniel Spānu) iz Bukurešta za crteže falera iz ostava Lupu i Surcea.

BIBLIOGRAFIJA

- Arsenijević, Slavica. 2013. *Pojasne kopče iz mlađeg gvozdenog doba na tlu zapadnog i centralnog Balkana*. Banja Luka.
- Babeş, Mircea. 1983. Paftalele Latène tîrzii din sud-estul Europei. *SCIVA* 34–3: 196–221.
- Čremošnik, Irma. 1959. Spomenik sa japodskim konjanicima iz Založja kod Bihaća. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* XIV: 103–111.
- Dizdar, Marko, i Ivan Radman-Livaja. 2015. „Continuity of the Late La Tène warrior elite in the Early Roman Period in south-eastern Pannonia”, In *Waffen – Gewalt – Krieg, Beiträge zur Internationalen Tagung der AG Eisenzeit und des Institut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego – Rzeszów 19.-22. September 2012*, eds. S. Wefers, M. Karwowski, J. Fries-Knoblach, P. Trebsche and P. C. Ramsel (hrsg.), 209–227. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 79. Langenweissbach.
- Egri, Mariana. 2016. „The Beograd 4 Horizon in the Scordiscian Environment. Chronological Delimitation and Interpretation”, In *Iron Age Chronology in the Carpathian Basin*, ed. S. Berecki, 339–356. Cluj-Napoca.
- Филиповић, Војислав. 2009. Мамузе из млађег гвозденог доба у Србији, *Гласник Српској археолошкој друштва* 25: 163–188.
- Filipović, Vojislav, i Rastko Vasić. 2017. Illicit antiquities plague in Serbia. *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 33: 335–347.
- Guštin, Mitja. 1984. Die Kelten in Jugoslawien. Übersicht über das archäologische Fundgut. *Jhb. RGZM* 31: 305–363.
- Guštin, Mitja. 2011. „Eastern Imports from the end of Late Iron Age at Novo mesto/Slovenia”, In *Archeology: making and practice*. Studies in honor of Mircea Babeş at his 70th anniversary, eds. D. Măgureanu, D. Măndescu and S. Matei, 239–254. Piteşti.
- Guštin, Mitja, i Ivana Popović. 2017. Early Roman Hoard from Mačvanska Mitrovica (?). Contribution to the Precious Silver Metal Working Cultural Koiné. *Starinar* 67: 53–74.
- Hermann Historica, 77. *Auktion. Alte waffen, Jagdliches und Kunsthandwerk*, Antiken. München 2018.
- Jevtić, Miloš. 2006. „Karakter nalaza i hronologija”, U *Židovarsko blago/The Židovar treasure*, ur. M. Jevtić, M. Lazić i M. Sladić, 82–166. Vršac–Beograd.
- Jevtić, Miloš, Miroslav Lazić i Milorad Sladić. 2006. *Židovarsko blago/The Židovar Treasure*. Vršac–Beograd.
- Jovanović, Marija. 2010. Metalni nakit sa Gomolave – starije gvozdeno doba i latenski period. *Rad Muzeja Vojvodine* 52: 71–89.
- Klindt-Jensen, Ole. 1979. *Gundestrup kedelen*. København.

- Kaul, Flemming. 1991. *Gundestrupkedlen*. København.
- Kossack, Georg. 1991. „Prolegomena zur Bilderzahlung bei den Illyrern”. In *Collection of papers devoted to academician Alojz Benac*, ed. B. Čović, 151–162. Sarajevo.
- Kull, Brigitte. 1997. Tod und Apotheose. Zur Ikonographie in Grab und Kunst der jüngeren Eisenzeit an der unteren Donau und ihrer Bedeutung für die Interpretation von „Prunkgräbern”. *RGK* 78: 197–466.
- Majnarić-Pandžić, Nives. 1990. Novi nalaz pojasne kopče iz Siska (Zusammenfassung: Ein neuer Gürtelschnallenfund vom Typ Laminci aus Sisak). *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 23: 55–68.
- Moscalu, Emil. 1983. *Ceramica traco-getică*. Muzeul National de Istorie. București.
- Nikolov, B., S. Mašov i P. Ivanov. 1987. „Selo Rogozeni Trakijското šakrovište”. *Izv. Muz. severozapadna Bulgarija* 12: 11–133.
- Plantos, Cristinel, and Marius-Mihai Ciută. 2016. Two belt buckles of Late Latène period from Craiva – ‘Piatra Craivii’ – recently recovered. *Apulum* LIII: 165–177.
- Popović, Petar. 1987. *Новац Скопгуска/Le monnayage des Scordisques*. Novi Sad.
- Popović, Petar. 1992. Italische Bronzegefäße im Skordiskergebiet. *Germania* 70: 61–74.
- Proeva, Nade. 2011. Иконографија на токите за ремени од Дасаретија и од северно илирските области. Патримониум, 3–4, 2008, 65–76.=Des plaques de ceintures provenant des contrées illyriennes et de Dassarétie, in *Illyrie et Epire dans l'antiquité*. Acte du V colloque international sur l'Illyrie méridionale et l'Epire dans l'antiquité Grenoble, 8–12. X. 2008, Paris, 577–589.
- Raunig, Branka. 2004. *Umjetnost i religija prahistorijskih Japoda/Art and Religion of Prehistoric Yapodi*, Sarajevo.
- Spănu, Daniel. 2006. Anthropomorphe Darstellungen auf den reliefverzierten Bechern von Zimnicea. Beiträge zur Ikonographie und Mythologie des vorrömischen Daciens. *Dacia*, N.S. 50: 297–322.
- Spănu, Daniel. 2012. *Tezaurule dacice. Creațiva în metale prețioase din Dacie preromană*. București.
- Stanković Pešterac, Tijana. (2020, in print). „Die Wagengräber(?) aus Hrtkovci, Vojvodina”, In *Die spätlatènezeitliche Wagengräber aus Oststeiermark und Vojvodina*, ed. M. Guštin.
- Stipčević, Aleksandar. 1963. *Arte degli Illiri*. Milano.
- Stojić, Milorad. 2003. *Velik Vetren*. Beograd.
- Todorović, Jovan. 1968. *Kelti u jugoistočnoj Evropi*. Beograd.
- Todorović, Jovan. 1972. *Praistorijska Karaburma I – nekropola mlađeg gvozdenog doba*, Beograd.
- Trifunović, Stanko. 2014. Čurug „Stari Vinogradi” – settlement between eras, In *The Clash of Cultures? The Celts and the Macedonian World*, eds. M. Guštin and W. David, 225–238. Manching.

Mitja Guštin
Jovan Koledin

Buckles of the Laminci type from the Lower Sava Basin

Summary

The Museum of Vojvodina has received for examination photographs of three Laminci type buckles, which, according to the statement of the finder, originate from the region of the Lower Sava Basin. Two of them belong to the variants of the Laminci B group, while the third one belongs to the Jarak group. The buckle of the Laminci type, from the Jarak group, is distinguished by an ornament on the rectangular leather belt fitting (Figs. 2–4).

There is no precise data available on any of the buckle findings from the site of the Lower Sava Basin and the „surroundings of Sremska Mitrovica” (Fig. 5), but their shape and ornaments indicate that they originate from a wider region of Sremska Mitrovica. This is principally confirmed by a representative finding from Jarak with an extremely large silver astragal fibulae of the Jarak type (Fig. 1) as well as by the valuable grave inventory from the „surroundings of Sremska Mitrovica” including gorgeous silver bracelets and typical Celtic face representations found on small fittings.

The Laminci buckles, which belong to the groups A and B, the same as the buckles from the groups Craiva and Hunedoara/Popești, are numerous and largely present on both sides of the Carpathians. They spread along the middle and lower Danube, on a wide area of Southeast Europe, from the hinterland of the Black Sea to the region lying between the Sava and Danube rivers, and they include examples varying from the representative specimen from the Laminci hoard and Sisak to the ones originating from the slopes of eastern Alps (Fig. 8).

The belt buckles of the Laminci type in the figures from 1 to 5 are highly present in the wider surroundings of Syrmia, Bačka and Banat, which confirms their status of favourite objects representing an important part of the traditional costume and a status symbol for the local Celtic inhabitants Scordisci. Given its special shape, the buckle in the figure 4 belongs to the Laminci type and to the large buckles of the Jarak group, which are geographically limited to an area between the surroundings of Vršac and the Sava, with only one example completely outside of that space, in Breza near Sarajevo (Fig. 8). The buckles belonging to that group, featuring large decorative coatings made of bronze or silver, are rare. Besides our example from the Lower Sava Basin in the figure 2, there is a valuable specimen of extremely large dimensions from the „surroundings of Sremska Mitrovica” shown in the figure 5. Similar bukles can be found among the examples from the sites of Hrtkovci, Sisak – kod Silosa,

Sisak – Kupa and Židovar, and, given its shape, a 25cm long buckle from the site of Breza near Sarajevo can also be included in this group. The shape, ornament and context of the buckles of the Jarak group concentrated in Sarmia, as well as of both buckles of the Nyergesújfalu group in the north, distinguish them from the distribution of belts with buckles belonging to more modest groups of the Laminci type, which are largely represented among the tribes on both sides of the Carpathians (Fig. 8).

A scene including an equestrian motive (Figs. 4 and 5) completely differs from the buckles with antropomorphic motives that we have known so far. Those rare buckles including motives of female figures are found in the eastern part of the distribution of the Laminci type from the Hunedoara/Popești group (sites of Poiana and Popești) in Wallachia. Therefore, the precisely realized motive of an equestrian with a spear in his hand represents an important innovation in the artistic expression comparing to the usual geometrical ornaments. The appearance of an equestrian – warrior or horseman – hero is not limited to a single region, although it is clear that our two examples of buckles with equestrian motives from the Jarak group are local and manufactured for the elite population of Scordisci. Obviously, many details of the equestrian group belonging to the so called Hellenistic concept show that it is closely related to the Illyrian tribes between the Adriatic Sea and the Sava, while a large group of decorative phalerae and ceramic vessels with equestrian motives is related to the Thracian and pre-Dacian population (Figs. 6 and 7).

The context of the findings from Jarak, the Lower Sava Basin and the „surroundings of Sremska Mitrovica“, as well as the prestigious manufacture of the Jarak group buckles confirm the existence of a strong female elite in the Celtic community of Scordisci concentrated in the territory of Sarmia. However, the examples with equestrian figures on valuable belts show that it was not only female elite. The existence of an elite population in that region is also demonstrated by exceptional findings of graves with chariots from the territory of the village of Hrtkovci, male graves with swords and spears, findings of horsemen's spurs and rich grave goods consisting of iron barbecue equipment and bronze and ceramic vessels. Good examples of this are the grave 3 from the site of Sotin – Zmajevac or grave 92 from Belgrade – Karaburma. The best example related to the status of a horseman is the finding of 14 riders from Veliki Vetren, treasured in the east, in the region of the Upper Morava Basin.

The buckles of the Laminci type represent relatively frequent parts of female costumes. We find them in the graves of Lt D1 stage and in the settlement layers, some of which belong to the Lt D2 stage where burial practice radically changed. Consequently, today we do not know anything about the graves from that phase in the territory of Scordisci. The use of the buckles of the Laminci type in that period is confirmed by the findings of these buckles in graves, that is, in the layers from the time of the Early Roman Empire.

For the moment, there is still an open question. Those artisans, who used to provide the elite of Syrmia with large and expensive fibulae of the Jarak type and extraordinary buckles with the equestrian figures on fittings, have they also manufactured silver jewellery for those Celtic elites who buried the famous hoard of silver jewellery in Židovar, at the edge of the Deliblatska peščara, and a more modest one in Kovin? That was a transitional period for the local population of Scordisci, whose warrior elite in the territory of the eastern Slavonia and Syrmia, along the Sava and Danube, participated in the process of establishing and Romanisation of the Roman provinces of Pannonia Inferior and Upper Moesia. The ruling social class, that is, the warrior elite using luxury objects helped the Romanisation of those provinces. Thanks to their participation in the defence of the border, this elite population managed to keep a special status and some privileges and customs acquired during the war alliance, which is again demonstrated, as in Novo mesto (Dolenjska), by grave goods of Celtic and Roman character.

Two or three generations later, during the wars of Domitian, old/new local elite treasured exceptional silver hoards with silver jewellery and Domitian coins (sites of Radenković, Mačvanska Mitrovica, Bare, Tekija and Rovinari in the far Oltenia). They were buried in the wider surroundings of Sirmium, on the right bank of the Sava and in a territory south of the Iron Gates, close to a series of defence garrisons. Although we still do not have any adequate, precisely dated and appropriate findings of silver jewellery from the 1st century, we can suppose that those hoards of the horizon of Tekija–Bare demonstrate a high quality and tradition of the local craft workshops, which used to manufacture silver jewellery for the elite of Scordisci on the left bank of the Danube even one century earlier.